Selamun Aleyküm,

“Filistin” konusunu işlediğimiz 24. sayımızla huzurlarınızdayız. Bu, İslâm coğrafyalarını işlediğimiz dördüncü sayımız.

Filistin üzerine söylenecek çok söz var. Bu sözlerin ancak bir kısmını söyleyebildiğimizi düşünüyoruz. Elimizden geldiği ölçüde sizlere Filistin’i tanıtmaya çalıştık dergimizde.

Filistin neden bu kadar önemli, neden hiç gündemimizden düşmez ve düşmemeli de? Filistin kutsal şehir Kudüs’ü barındırır içinde. Ve bu şehir üç semavî din için de önemlidir. Ancak sorun şu ki; yaklaşık yüz yıldır bu topraklarda huzur yok. 1917-1948 arasında Filistin İngiliz işgali altında. Bu dönemde bu topraklarda yaşayan Yahudiler -tabiri caizse- şımartılmış, her türlü cürmüne göz yumulmuş hatta desteklenmiş Filistinlilere reva gördükleri zulümleri.

1948’de bir işgal devleti olarak kurulan İsrail’in ardından ise Filistin’de Müslümanlara huzur haram olmuştur adeta! İlk kıblemiz Mescid-i Aksâ esir yaklaşık altmış beş yıldır…

1948’den günümüze kadar İsrail’in işgal ettiği Filistin topraklarında işlemediği zulüm çeşidi yok neredeyse. Dünya ise genelde karşı çıkıyormuş gibi yapıyor bu duruma. İslâm Birliği de, tıpkı BM, AB gibi uluslar arası kuruluşların yaptığına benzer toplanıyor(!), kınıyor(!); bu kadar hepsi…

***

Dergimizde Filistin’in tarihi, Kudüs, Filistinli mülteciler, İntifada, Filistin’de mücadele eden direniş örgütleri, İsrail’in kuruluş felsefesi Siyonizm vs. hakkında bilgiler içeren yazılarımız sizlere sunuldu.

Ümmetin en şerefli yolculuklarından Mavi Marmara ile ilgili yazılarımız bir arada. Bu bölümde biri Mavi Marmara Derneği başkanı İsmail YILMAZ ile olmak üzere iki mülakatımız da yer alıyor. Ayrıca, ülkemizde yaşayan Filistinli öğretim görevlisi Maen ALİ ve üniversite öğrencisi Ahmet YUNUS ile de birer mülakatımız bulunuyor sayfalarımız arasında.

***

Her zaman olduğu gibi hikaye, deneme ve şiirlerimizi de yine beğenilerinize sunduk.

***

Okunmak ve sonraki sayımızda buluşmak temennisiyle…

içindekiler

İslam Öncesi Dönemden İngiliz İşgaline Filistin	**3**	Bilal KARA
İngiliz İşgali Altında Filistin	**6**	Yaşar KURT
İsrail'in Kuruluşundan Günümüze Filistin	**9**	Furkan Kadir TOPÇU
Kudüs	**14**	Musa Osman KARATOSUN
"Her Müslümanın Ortak Davası Kudüs"	**21**	Ayşegül KETHÜDA
Yeni Bir Ömer Yeni Bir Selahaddin Lazım Şimdi	**24**	Zeynep Nihal KÖSE
"Filistin'e Veda"	**26**	Emre ÖZCAN
Filistinli Mülteciler	**28**	Sena DELİKTAŞ
Mescid-i Aksâ	**31**	Mehmet Akif İNAN
Filistin'i Kim Satmadı?	**32**	Osman TÜRKOĞLU
İslam'da Yahudi Kavramı ve Yahudileşme	**36**	Enes ÖKSÜZ
Siyonizm	**39**	Gizem Nur YILMAZ
İşgal Ruhu Taşıyan Yerleşim Birimleri	**42**	Ebrar Hilal KIRCAOĞLU
Sabra-Şatilla Katliamı	**45**	Hüseyin Emre ARSLAN
El-Fetih- FKÖ-Yaser Arafat	**48**	Hayrun Nisa YAVUZ - Zeynep YILDIRIM
Hamas	**54**	Mustafa YATIK - Eray SARI
İslâmi Cihat	**58**	Oğuzhan DOĞAN - Muhammet ŞAPOĞLU
İntifada	**61**	Şeyma Nur HACİMOĞLU
(Mülakat) Maen ALİ: Filistin-Hamas-İsrail	**68**	M. Safa AKTAŞ - Yusuf Emre AKOVA
(Mülakat) Ahme YUNUS:İHH Ümmetin Şerefidir	**74**	Hayrullah TÜRKER
Kara Taslak	**76**	Mücahit TAŞKIN
Bir Kutlu Yolculuk: Mavi Marmara	**78**	Senanur SATILMIŞ
(Mülakat) İsmail YILMAZ: Vicdan Hareketi	**83**	Semih ATMACA - Mehmet Zahit GÜLER
(Mülakat) Yola Revan Olmalı, Zafer Allah'tan	**95**	Yetkin HİKMET - Kerem SARI
Sen Uyursan Üşür Mescid-i Aksâ	**98**	Merve Nur TÜFEKÇİ
Tek Bir Pankart İle Kaç Protestoya Katılabiliriz	**100**	Yasemenin Erva ÖNAL
İkilik Sayı Sistemi	**103**	Enes ÖKSÜZ
Cami Sokağı Satırları	**104**	Kevser KILIÇKESER
Bir Şiir Meselesi	**104**	Kevser KILIÇKESER
Âb-ı Hayat	**105**	Ebrar Hilal KIRCAOĞLU
Taraklı'da Bir Garip Kırmızı Bayram	**106**	Mustafa ÖZBİLGE
Buz Tutmuş Zamanlar	**110**	Ahmet Yaşar GÜNDÜZ
Masmavi Hayaller	**111**	Sena Nur DÜZENLİ
Pazarda Raskolnikov'la Karşılaştım	**112**	Zeynep KANBAY
Vali Konağında Taraklı Kargaları	**114**	Faruk Serkan YILMAZ
Hüzün Dehlizleri	**117**	Büşra UÇAR
İç Savaş	**118**	Hayrun Nisa YAVUZ
Kapıların Ardında	**120**	Abdul Samet ATILGAN
Buhran	**123**	Gülcan İrem KARPUZ
Seyre Dalmışım	**123**	Dilek KODALAK
Benim Dünyam Senin Dünyan	**124**	Furkan Kadir TOPÇU
Siyahlaşmak	**126**	Demet Aslı SOLAK
Solu(ğu)msun	**126**	Mahmut KAV
Şehr-i Aşk	**127**	Seda KULA
Satırlara Hapsolmak	**128**	Ceyda KUŞCAN

KUDÜS

Musa Osman KARATOSUN*

Coğrafî, Tarihî ve Etimolojik Açıdan Kudüs

Lut gölünün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye platosunun dalgalı yüzeyi üzerine kurulmuş bir kenttir Kudüs. Lut gölüne 24, Akdeniz kıyılarına kuş uçuşu mesafe olarak 52 km uzaklıkta bulunan şehrin deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i Şerif'te 747 metredir (Harman, 2002, s. 323). İsimlerin çokluğu, müsemmanın şerefine delalet eder derler, zira çok eski tarihlere uzanan bu şehrin de sayısız ismi olmuştur. Kudüs şehrinin adının geçtiği ilk belgeler M.Ö. 19-18. yüzyıllara ait Eski Mısır yazıtlarıdır ve bu yazıtlarda Kudüs 'rushalimum' şeklinde geçmektedir. M.Ö. 14. yüzyıla ait Tell el-Amarna mektuplarında 'Urusalim' olarak kaydı vardır ki bu da muhtemelen 'yarah (bulunmak)' ve 'Salem (bir tanrı ismi)' isimlerinin birleşmesinden oluşan bir tamlamadır. Dolayısıyla bu şehrin Salem isimli bir tanrının merkezî kült şehri olduğu tahmin edilmektedir (Abramsky & Gibson, 2007, s. 144). Yani, çok eski tarihlerden beri bu şehir zaten dinî bir hüviyeti haizdi.

Kudüs ismi (*Yeruşalayim*) doğrudan Eski Ahit'te geçmemesine rağmen bu şehri nitelendirdiği yönünde genel kanaat olan şu tabirler kullanılmaktadır: *Yevusluların* şehri (Hakimler, 19:10), *Davud'un* şehri (2. Samuel, 5:7-10), *adalet yurdu, kutsal dağ* (Yeremya, 31:23), *Ariel* (Yeşeya, 29:1-8), *yüce kralın şehri* (Mezmurlar, 48:2). Bu sıfatlar incelendiğinde Kudüs şehrinin geçirdiği tarihsel serüven de kısmen ortaya çıkmaktadır. Eski Ahit'ten anladığımız kadarıyla, şehrin önceki sakinleri Yevuslular denilen bir kabile idi. Daha sonra Davud bu şehri fethederek orada bulunan Sion Hisarı'nı imar etmiş ve burayı dini bir merkez haline getirmek istemiş, fakat bu kendisine değil oğlu Süleyman'a nasip olmuştur (2. Krallar 3:1-7, 8:1-6, 9:15). Süleyman devrinde *esenlik yurdu* olarak anılan bu şehir, kendisinden sonra çeşitli siyasî çalkantılar yaşamış ve başa geçen kralların putperestliğe meyletmeleri, peygamberlere zulmetleri ve halkın yoldan çıkması gibi sebeplerle türlü belalara maruz kalmıştır. Bunlardan belki de tarihsel olarak en çarpıcı olanı Babil Kralı Nebukadnezzar'ın Süleyman Mabedi'ni tahrip etmesidir (2. Krallar, 25). Zaten bu önemli tarihî olaya Kur'an da kayıtsız kalmamıştır (İsrâ, 17:4-5). Sonra, Zerubbabel (M.Ö. 444) döneminde Mabed tekrar inşa edilmiş ve Musa'nın şeriatı yeniden canlanmıştır (Ezra, 3:8). Babil esareti sonrası Kudüs sırasıyla Pers (M.Ö. 538), Makedonyalı Büyük İskender (M.Ö. 332), Mısır (M.Ö. 198) ve Roma hâkimiyetlerine girerek bu süreçte çeşitli isyanlar, baskılar ve şehrin dinî içeriğine halel getiren olaylar yaşanmıştır. Roma döneminde, Pompeus'un (M.Ö. 63), Crassus'un (M.Ö. 54), Partların (M.Ö. 40) istila ve yağmalamaları ile karşılaşmıştır. Daha sonra Herod, şehri ele geçirerek özellikle şehir duvarlarını tekrar imar etmiştir. Bu tamirat işleri İsa'nın zamanına

kadar sürmüştür. Daha sonra Romalı kumandan Titus M.S. 70 yılında şehri kuşatmış ve bütün şehri yakmıştır. Süleyman Mabedi'nin batı duvarındaki küçük bir bölüm ve üç kulesi hariç her yerini yıktırmıştır (Avi-Yonah & Gibson, 2007, ss. 144-147; Avi-Yonah, Stern, & Gibson, 2007, ss. 147-151; Harman, 2002, ss. 324-325).

Sonra Roma İmparatoru Hadrien, Kudüs'ü putperest bir şehir olarak yeniden inşa edince ona *Colonia Aelia Capitolina* adını vermiştir. Taberî bu şehir için, 'tapınak şehri, Aelia' tabirini kullanmıştır. Görünen o ki Müslüman âlimler bu Aelia isminin nereden geldiğini doğru olarak tespit edememişler, bunu 'Elijah (İlyas)'ın mabedi' olarak yorumlamışlardır (Goitein, 1986, s. 323). Hâlbuki Hadrien'in ilk ismi Aelius'tur ve ona nispetle bu ismi almıştır. Sonra, Aramice 'tapınak' manasına gelen *bēth maqd'shā* yaygınlık kazanan bir kullanım olmuş ve bu tabir genişleyerek tüm şehir için kullanılagelmiştir. Kudüs isminin kaynağı İbn Sa'd, Belazurî, Taberî gibi 9. yy klasik eserlerde geçmemekle birlikte, Mukaddasî (M.S. 985 civarında yazmıştır) gibi yazarlar eserlerinde sıklıkla bu şehir için Kudüs (el-Kuds) ismini zikretmişlerdir. Yine, Aramicedeki *karta-de-kudşa* tabiri Kudüs şehrinin o dönemlerde kullanımda olan bir diğer adıydı ve bu tapınak şehri anlamına gelmekteydi. 11. yüzyıla gelindiğinde Aramice yerini İbraniceye bıraktığında bu kullanım aynen devam ederek *ir-ha-kodeş* şeklini almıştır; bu da zaten Arapçadaki *beyt el-makdis* tamlamasıdır (Goitein, 1986, s. 323).

Tarihsel serencamına geri dönecek olursak, Hristiyanlar tarafından ele geçirilen Kudüs yeniden eski ihtişamlı günlerini hatırlatacak herhangi bir inşa süreci geçirmemiştir. Bunda İsa'nın gelecеğe dair söylediği: "Burada taş taş üstünde kalmayacak, hepsi yıkılacak!" (Matta 24:2) şeklindeki öngörüsü etkili olmuştur, denilebilir. Bunun yerine 333 yılında Bizans İmparatoru Konstantin ve Kraliçe Helena, Kudüs'te pek çok kilise inşa edip kenti Hristiyan kimliğine büründürmüşlerdir. Sonrasında, 614 yılında Sâsâniler tarafından ele geçirilmiş, 629 yılında Bizans İmparatoru Herakleios tarafından yeniden alınmış ve nihai olarak 638 yılında Halife Ömer tarafından fethedilmiştir. Bu tarihten sonra; "Müslümanların Fethinden Haçlı İstilasına Kadarki Süre", "Haçlılar Dönemi", "Memlükler Dönemi" ve "Osmanlı Döneminden Günümüze Kadarki Süre" olmak üzere dört ana devreye ayrılabilir.

691 yılına gelindiğinde Halife Abdülmelik bin Mervan, Kudüs'ün en kutsal yeri olan, eski tapınaktan arta kalan ve mabedin en iç hücresi olduğuna inanılan 'Kutsal Kaya' üzerine Kubbetü's-Sahra'yı yaptırır. Emeviler döneminin en önemli imar faaliyeti budur. Abdülmelik'in yaptırdığı bu türbenin amacının Müslümanların hac merkezini Mekke'den Kudüs'e yöneltmek olduğuna dair bazı oryantalistlerin görüşleri olmasına rağmen bu görüşlerin mantıklı temelleri yoktur. Abbasilerin iktidara gelmesiyle Filistin bölgesi nispeten geri planda kalmıştır. Yine de bu dönemde Kudüs önemli bir ilim ve öğretim merkezi haline gelebilmiştir. Evzâî, Süfyan es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve Muhammed b. İdris eş-Şâfiî gibi âlimler şehri ziyaret ederek dersler vermiştir. Daha sonra Tolunoğullarının (878), Ihşîdîlerin (905) ve Fatımîlerin (969) eline geçmiştir. Fatımiler devrinde Kudüs'te tıp alanında büyük gelişmelerin olduğu kaydedilir. Daha sonra Kudüs Selçuklu–Türkmen (1071) hâkimiyetine geçti. Selçukluların hâkimiyet sürdükleri bu süre içinde şe-

hirde Sünnî çizgide önemli ilmî gelişmeler yaşanmıştır (Ashtor, Hirschberg, & Gibson, 2007, ss. 153-157; Avcı, 2002, ss. 327-329).

1099–1187 yılları arasında Kudüs, Haçlıların egemenliğine girer. Haçlılar şehirde yaşayan Yahudilerin hepsini kılıçtan geçirir, onları sinagoglara doldurup yakar ve kurtulanları da esir pazarlarında satarlar. Haçlı zulmünden Müslümanlar da nasibini almıştır. Özellikle Müslümanların kütüphaneleri talan edilmiş, camileri kiliselere çevrilmiştir. Mi'raç kandiline denk düşen 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) tarihinde Salahaddin Kudüs'ü tekrar ele geçirir ve Yahudilere de şehirde oturma izni verir. Hıristiyanlara ait kutsal yerlerin idaresi ise Ortodoks Kilisesine teslim edilmiştir. Daha sonraki yıllarda da Kudüs'ü ele geçirmeye çalışan Haçlıların askerî girişimleri başarıya ulaşamadıysa da bir dönem diplomatik bir hamle ile kısa süreliğine tekrar Kudüs'ü ele geçirmişlerdir (Demirkent, 2002, ss. 329 - 332; "Jerusalem: History - Crusader Period," 2007, ss. 157-159).

1206'da Memlükler'e geçen şehir Haçlılar sonrası yıkımı telafi amacıyla yoğun imar çalışmalarına sahne oldu. Günümüzde Kudüs'te bulunan 150 civarındaki tarihi eserin sekseni Memlükler tarafından yapılan bu imar faaliyetleri sayesindedir. 16. yüzyıla gelindiğinde Memlük Devletinin ekonomik yapısının bozulması ve asayişi artık sağlayamamaları neticesinde 1516 yılında Mercidabık Savaşı ile bölgenin hâkimiyeti Osmanlılara geçmiştir (Tomar, 2002, s. 334).

Osmanlılar şehri hem fizikî hem de dinî yönden canlandırmışlardır. İmar faaliyetleri özellikle Kanûnî Sultan Süleyman döneminde önemli gelişmeler göstermiştir. Padişahın eşi Hürrem Sultan'ın 1551 yılında yaptırdığı külliye de Kudüs'ün en önemli hayır kuruluşlarındandır. İlerleyen yüzyıllarda şehre dinî yönden de yatırımda bulunan Osmanlıların yaptığı yeniliklerin belki de en önemlisi 1826'da ilk defa bir Sefarad hahambaşı olarak Rişon-Letsion Gagin'in atanmasıdır. Müteakip yıllarda havralar inşa edilmiş, İbranice gazeteler yayınlanmıştır. Bu atılımlar beraberinde yasa dışı Yahudi göçünü getirmiştir. Osmanlı Yahudi göçünü ve Yahudilere toprak satışını engelleme girişimleri çerçevesinde pek çok önlem almasına rağmen mahallî ve milletlerarası kaynaklı sebeplerden ötürü tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Zaten 1917–1948 yılları arasında şehir İngiliz Mandasına devredilmiştir. İngiliz yönetimindeki Kudüs, köklü demografik, ekonomik ve kültürel değişiklikler yaşamıştır. Şehirdeki Yahudi nüfusu Arap nüfusunu geçmiştir. Ekonomik olarak da dışarıdan destek alan Yahudiler ile kendi imkânlarıyla mücadele etmeye çalışan Araplar arasında büyüyen huzursuzluklar ile mücadele edemeyen İngiltere, 1947'de Birleşmiş Milletlere, Filistin'in paylaştırılması teklifini sunmuştur. 1948 yılında çıkan bir iç savaş ile Kudüs Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğu Kudüs Ürdün'de kalırken, İsrâil Batı Kudüs'ü işgal etmiştir. İsrâil devleti, ocak 1950'de Birleşmiş Milletler kararına aykırı olarak önceden işgal etmiş olduğu Batı Kudüs'ü başkent ilan etti ve o tarihten beri de şehrin Arap-İslam karakterini zayıflatma politikalarına devam etmektedir. İsrâil Devleti'nin kurulduğu yıllarda Ürdün'e ait olan eski kesimin 0,85 km^2lik yüzölçümüne karşılık, İsrâil'de kalan kesim 28 km^2 genişliğindeydi. Günümüzde ise bu rakam 100 km^2yi geçmiştir (El-Aselî, 2002; Hirschberg, 2007).

Semavî Dinlerde Kudüs

Kudüs hakkında yukarıda aldığımız tarihsel izahlar aynı zamanda bu şehrin manevi çehresine de ışık tutmaktadır. Zira Yahudiliğe göre Kudüs'ün manevi geçmişi İbrahim zamanına kadar uzanır. İbrahim, oğlu İshak'ı kurban etmek için Moriah Tepesi'ne götürmüştür. Bu tepenin sonradan Süleyman Mabedi'nin inşa edildiği yer olduğuna dair görüşler vardır. Ancak, kesin olarak Kudüs'ün dini ve siyasi bir merkez oluşunun Davud ile başladığını ve Süleyman ile tamamına erdiğini bilmekteyiz. Zira Eski Ahit'te Tanrı tarafından Davud'a şu vaat verilmiştir:

> *Sen ölüp atalarına kavuşunca, senden sonra soyundan birini ortaya çıkarıp krallığını pekiştireceğim. Adıma bir tapınak kuracak olan odur. Ben de onun krallığının tahtını sonsuza dek sürdüreceğim. Ben ona baba olacağım, o da bana oğul olacak. (...) Soyun ve krallığın sonsuza dek önümde duracak; tahtın sonsuza dek sürecektir (2. Samuel, 7:13~16).*

Bu vaat incelendiğinde Kudüs topraklarının, orada Süleyman tarafından kurulacak mabedin ve o krallığın sonsuza dek süreceği bildirilmektedir. Bu da ilgili toprakları Yahudi şeriatı nezdinde kutsal kılmaktadır. Eski Ahit'in başka yerlerinde de Kudüs hakkında çeşitli övgüler yer almaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi, Kudüs'ün bizzat Tanrı tarafından seçilen bir yer olmasıdır (2. Krallar, 21:4; Mezmurlar, 132:13). Bu nedenle Yahudi şeriatında her erkek, yılda üç defa bu mabede hac niyeti ile gelerek kurbanlarını ancak ve ancak burada tanrıya sunmalıdır (Çıkış, 23:17; Tesniye, 16:16~17). Yani Yahudi şeriatında da kurban ve hac aynı anda yapılan bir ibadettir ve merkezi Kudüs Mabedi'dir. Mabedin ikinci ve nihai olarak yıkılmasından sonra kurban ibadeti askıya alınmasına rağmen, yıkılan Mabet için yas tutma ve kurtuluşu için dua etmek amacıyla hac etme devam etmektedir. Günümüzde ağlama duvarı bu niyetle ziyaret edilir. Bunlara ilaveten, Yahudi sözlü geleneğinden Talmud (Sukkot, 51b), Kudüs'ü görmeyenin güzel bir kent görmemiş olduğunu söyler. Midraş ise (Yaratılış Rabba, 14:8) Âdem'in Kudüs'teki sunu yerinin bulunduğu bölgedeki topraktan yaratıldığını belirtir. Midraş'ta belirtildiğine göre (Kelim, 1, 6ff...) Kudüs'ü kutsal yapan etken, burada sunulan kurbanlardır. Bu nedenle bütün İsrâil toprakları kutsal olmasına rağmen, Kudüs'ün daha kutsal olduğu ve Küdüs içinde de Mabed'in en iç hücresinin *Kutsalların Kutsalı (Kodeş Hakodeşim)* olduğunu belirtir. Mabed'in yıkılışından sonra günümüzde dahi Yahudiler, Mabed'in tekrar inşa edilmesi vesilesiyle, Yahudi Ulusunun yeniden hükümran olması için sıklıkla dua ederler. Hatta öldükten sonra bile Mabed'e yakın olan Zeytin Tepesi'nde gömülmeyi vasiyet ederler; böylece diriliş gününde Mabed'e yakın olmanın kendilerine bir şefaat unsuru olacağına inanırlar (Besalel, 2002, s. 782; Harman, 2002, s. 326).

İncillerde de Kudüs önemli bir yer işgal etmektedir. İsa ilk tebliğine Galile bölgesinde başlamasına rağmen orada teveccüh göremeyince Kudüs'e yönelir. Tabi Yahudi otoritelerinin tepkisiyle karşılaşınca, Mabed'in yaşayacağı dramatik sonu önceden haber verir. Hatta İncillere göre İsa çarmıha gerildiğinde, Mabed'in en kutsal hücresini dünyevi alandan ayıran perde yırtılır (Luka, 23:44-45). İncillere göre İsa'nın dünyevi hayatı Kudüs'te sona erer ve havariler Kutsal Ruh'un esinini burada alarak, İsa'nın misyonunu devam ettirmeye kendilerini adarlar.

Müslümanlar nezdinde Kudüs'ü kutsal kılan etken ise şüphesiz İsrâ mucizesidir (İsrâ, 17:1). Ayrıca Hicret'ten önce iki veya üç yıl süreyle Hz. Peygamber'in Kâbe'yi de önüne almak suretiyle Kudüs'e yönelerek namaz kıldığı ve Medine döneminde on altı veya on yedi ay bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir. Kudüs, Müslümanların ilk kıblesidir. Bazı hadislere göre ise yeryüzündeki ikinci mescit ve ibadet niyetiyle ziyaret edilecek üç mescitten birisidir (Buhârî, "Faslu's-salât fî mescidi Mekke ve'l Medîne", 6; "Hac", 26; "Enbiya", 8). Ancak şu bir gerçektir ki, Mescidi Aksa denilen yerin, Süleyman Mabedi olduğundan hiçbir şüphe yoktur. Sonradan inşa edilen başka bir yapının aynı adı alması ile İsrâ suresinde anlatılan mekânın aynı yapılar olduğunu söylemek ancak bir tarih yanılgısı olabilir. Yine de Kuran'da Kudüs hakkında olduğu yorumlanabilecek toplam 21 sureye dağılmış vaziyette 70 kadar ayet vardır. Bunlardan, *en uzak mescit* (İsrâ, 17:1) tabirinin Kudüs ve civarı olduğuna hiçbir şüphe yoktur. İlaveten, *mukaddes topraklar* (Mâide, 5:21), *bereketli topraklar* (A'râf, 7:137; Enbiyâ, 21:81), *güzel ve güvenli bölge* (Yûnus, 10:93), *mabet* (İsrâ, 17:7), *kıble* (Bakara, 2:142~145) gibi ayetlerin Kudüs ve civarına yönelik olduğuna dair kuvvetli deliller vardır. Bu ayetler incelendiğinde görüleceği üzere bu topraklar sebepsiz yere değerli kılınmış değildir. Aksine Musa önderliğinde Firavun zulmünden kaçan İsrailoğulları, kölelik, zulüm ve baskı dolu geçmiş yaşantılarının aksine, yöneldikleri yeni memleketlerinde kendilerine müreffeh, bahtiyar ve hür bir yaşantı kurmuşlardır. Örneğin Eski Ahit'te geçen adalet yurdu kavramı ile Kuran'da geçen güzel ve güvenli bölge kavramları arasında paralellik olduğu görülmektedir. Zira bu iki kavram da İsrailoğullarının önceki yaşamlarında göremedikleri emniyeti ve emniyet ile birlikte gelen adil bir sosyal hayatı, bu yeni topraklarında bulduklarını belirtir. Mamafih, Kudüs ve civarının mukaddes sayılması hem Kuran'a, hem hadislere ve hem de fethinden günümüze kadar geçen sürede yaşadığı tarihî, siyasî, coğrafî ve kültürel hadiselere binaen, ilgili toprakları Müslümanlar nezdinde ayrı bir mevkiye yükseltmiştir, denilebilir.

Edebiyatta Kudüs

Modern dönemde Kudüs hakkında yazılan kitapları görebilmek için basit bir kitapçıya ya da internet üzerinden kitap satın alabileceğiniz meşhur sitelere girdiğinizde dikkati celbeden ilk husus sadece 'Kudüs' başlığına sahip 100'den fazla eserin olmasıdır. Bunlar şiir, roman, anı, tarih, coğrafya, şehir-gezi rehberleri gibi çok çeşit alt kategorilere ayrılır. Filvaki, bu satırları yazan yazarın bu tür eserlerin hepsini birden gözden geçirmiş olmasının imkânı da yoktur. Ancak edebiyat literatüründe Kudüs'ün nasıl anlatıldığına dair birkaç satır karalamak gerekirse, elbette şehrin Müslüman zihninde ve gönlünde taşıdığı en büyük değerden başlamak gerekir: Miraç hadisesinden. Miraç olayı edebiyatta âşık ile maşukun buluşması olarak yorumlanagelmiştir. Bu mucizevî olay öncesi Hz. Peygamber'in yaşadığı buhranlara bir teselli olması için belki, hem kendisi hem de ümmeti için paha biçilmez bir değer, saygınlık ve üstünlük alameti olmuştur. O an bütün peygamberlere imam olmuş ve sonradan 'gözümün nuru' diye isimlendireceği namaz ibadeti ile şereflenmiştir. Bu olayın edebiyat tarihinde ne kadar büyük bir yekûn tuttuğu da su götürmez bir gerçektir. Benzer şekilde Kudüs'ün Haçlılar tarafından istilası hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar açısından farklı şekillerde yorumlansa da pek çok

edebî esere konu olmuştur. Müslümanlar için bu dönem özlem, hasret, acı ve en kutsallarına yapılan korkunç tecavüzü sembolize ettiği için beraberinde yiğitlik, direnç ve cihat gibi değerleri getirmiş ve Salahaddin Eyyübî nezdinde pek çok figürü kahramanlık destanlarında, romanlarında ve hikâyelerinde en güzide biçimde ağırlamıştır. Hıristiyanlar ise, 'tanrılarının' doğup, büyüdüğü ve en sonunda öldüğü topraklara gidip, onunla birlikte orada gömülmek amacıyla gözlerini kırpmadan bu sefere çıkmışlardır; böylece onunla birlikte tekrar dirilişi yaşamak ve beraberinde kurulacak olan 'Cennetin Krallığında' belki bir hizmetçi bile olmak düşlerini süslemiştir. Bu amaç doğrultusunda şövalyelik ve endüljans gibi değerler Hıristiyan dünyasına giren konuların başında gelmiştir. Yahudiler için ise Süleyman Mabedi'nin ikinci ve nihai olarak yıkılışından sonra bu topraklar günümüzde dahi o eski ihtişamlı günlerinin, güçlerinin, seçilmiş kavim oluşlarının ve Tanrı'nın vaadinin sembolleridir ve bu konu hem dinî literatürde hem de edebiyatlarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Modern dönem edebiyat literatüründe ise Kudüs; savaş, kan, yıkım, zulüm ve özlemin sembolü konumundadır.

Örneğin, Sezai Karakoç;

"(…)
ve Kudüs şehri.
Gökte yapılıp yere indirilen şehir."

diyerek övgüyle başlıyor, 'Alınyazısı Saati' isimli şiirine

(…)
"Artık yer şehri, toprak şehri.
Bakır yaprakların, çelik gövdelerin, acımasız yüreklerin."

diyerek devamında bir zaman zulüm gören insanların bugün dünyanın 'en' zalimleri olduğunu haykırıyor.

Veya, Nazir Kabbani;

"Ey Kudüs, ey hüzünler şehri
Ey gözlerinden kocaman yaşlar akan şehir"

diyerek bugün Kudüs'ün geldiği noktayı gözler önüne seriyor 'Kudüs' isimli şiirinde.

Nuri Pakdil'den bahsetmeden geçmemeli; Anneler ve Kudüsler isimli şiirinde 'Kudüs'ü şu dizeler ile betimlemektedir:

"(…)
Tûr Dağını yaşa
Ki bilesin nerde Kudüs
Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum
Ayarlanmadan Kudüs'e
Boşuna vakit geçirirsin
Buz tutar
Gözün görmez olur
(…)"

Sonuç Yerine

Kökü çok eski tarihlere dayanan Kudüs şehri üç semavî dinin de kutsal kabul ettiği yegane şehirdir. Yahudi inancına göre Kudüs ezelden beri önemli bir konuma sahiptir. Bizzat Âdem'in yaratıldığı toprağın bu bölgeden alındığına inanılır. Firavun zulmünden kaçtıktan sonra nihai sığınakları olmuştur. Kurulan ilk Yahudi Krallığı'nın merkezi ve Tanrı'nın tek evi buradadır. Sayısız peygamberin ebedi istirahatgâhı, Yahudi dini, tarihi ve kültürünün sarsılmaz temelleri buradadır. Hatta kıyamet koptuğunda ilk dirilişin bu bölgeden başlayarak gerçekleşeceğine inanılır. Dolayısıyla Yahudilerin bu topraklara egemen

olmak isteyişleri hiçbir zaman bitmediği gibi bitecek gibi de görünmemektedir.

Hristiyanların bu topraklara duydukları hasret ise Tanrı'nın Oğlu (Markos, 9:7), Logos (Yuhanna, 1:1), Emanuel (Matta, 1:23), Tanrının Kuzusu (Yuhanna, 1:36), Barış Prensi, Davud Oğlu (Matta, 1:1), Dünyanın Işığı (Yuhanna, 8:12), Yahudilerin Kralı (Matta, 27:42), Kurtarıcı (Yuhanna, 4:42), Öğretmen (Yuhanna 20:16), Mesih İsa'nın (Matta, 16:16) doğduğu, büyüdüğü, öldüğü ve ölümü yenerek üçüncü gün yeniden dirildiği yer olmasından ileri gelir. Bu saydığımız sıfatların hepsi İncillerde İsa için kullanılan övgü dolu isimlerdir. Fakat tarihî süreçte Hristiyanların bu güzide toprakları ele geçirdiği zaman yaptıklarına baktığımızda inandıkları İsa'nın karakterinden çok uzak davranışlar sergilediklerini görmekteyiz. Fakat yine de bu topraklara olan özlem ilahilerde, şiirlerde, ağıtlarda ve diğer bütün dinî-edebî literatürde fazlasıyla yer almaktadır.

Müslümanlar için ise bu toprakların önemi yukarıdaki satırlarda fazlasıyla zikredildi. Kudüs ve civarı, Müslümanların elindeyken yalnızca imar görmüş, birlikte yaşamın yegâne temsili olmuş ve şehrin çehresi her zaman en iyiye doğru gelişmiştir. Şimdi sorulması gereken soru şu olmalıdır: Bir yerde kan ve gözyaşı döken mi, yoksa orayı imar edip, bütün farklı kültürlere yaşam hakkı tanıyan kişiler mi o yerde daha hak sahibidir? Kudüs şehrinin makûs tarihî ve talihi göz önüne alındığında, hiç şüphesiz Müslümanların alnı bu hususta aktır. Zira İslam inancına göre de bütün bu topraklar (veya bütün yeryüzü) yalnızca salih (onu imar ve ıslah eden, orada barışı ve esenliği tesis eden) kullara miras kalacaktır (Enbiya, 21:105). O halde yapılması gereken, Allah'ın bu vaadini beklemektir. Ancak bu bekleyiş pasif bir duruş değil bilakis belki de bütün ümmetin bu kanayan yarayı artık bir numaralı gündem maddesi konumuna alması şeklinde olmalıdır.

**Arş. Gör., Çukurova Ünv., İlahiyat Fak., Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı*

Kaynaklar:

Abramsky, S., & Gibson, S. (2007). Jerusalem: History. Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 143 - 144). A.B.D.: Thomsan Gale.

Ashtor, E., Hirschberg, H. Z. e., & Gibson, S. (2007). Jerusalem: History - Arab Period. Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 153 - 157). A. B.D.: Thomsan Gale.

Avcı, C. (2002). Kudüs: Fethedilişinden Haçlı İstilâsına Kadar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 26, ss. 327 - 329). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Avi-Yonah, M., & Gibson, S. (2007). Jerusalem: History - David and First Temple Period. Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 144 - 147). A.B.D.: Thomsan Gale.

Avi-Yonah, M., Stern, M., & Gibson, S. (2007). Jerusalem: History - Second Temple Period. Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 147 - 151). A.B.D.: Thomsan Gale.

Besalel, Y. (2002). Yeruşalayim. Yahudilik Ansiklopedisi (Cilt III) (C. 3, ss. 781 - 783). İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Demirkent, I. (2002). Kudüs: Haçlılar Dönemi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 26, ss. 329 - 332). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

El-Aselî, K. C. (2002). Kudüs: Osmanlı Dönemi ve Sonrası. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 26, ss. 334 - 338). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Goitein, S. D. (1986). al-Kuds: History. The Encyclopaedia Of Islam (C. 5, ss. 322 - 339). Leiden: E. J. Brill.

Harman, Ö. F. (2002). Kudüs: Adı, Tarihi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 26, ss. 323 - 327). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Hirschberg, H. Z. e. (2007). Jerusalem: History - Ottoman Period. Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 161 - 168). A.B.D.: Thomsan Gale.

Jerusalem: History - Crusader Period. (2007). Encyclopaedia Judaica: Second Edition (C. 11, ss. 157 - 159). A.B.D.: Thomsan Gale.

Tomar, C. (2002). Kudüs: Memlükler Dönemi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 26, ss. 332 - 334). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.